

Nihilistkinja

Sergej Stepnjak

Sadržaj

I	3
II	6
III	10
IV	13
Pogovor prevodioca <i>Nihilistkinje</i>	19

I

Dvadeset i sedmog jula 1878. godine, varošicu Talutorovsk, koja se nalazi u zapadnom Sibiru, duboko je potresao jedan tužan događaj. Politička zatvorenica po imenu Olga Ljubatovič nesrećno je okončala svoj život. Bila je to osoba voljena i uvažavana od svih, te je stoga njena iznenadna smrt svuda po gradu ostavila vrlo bolan utisak, a *Ispravnik*, šef policije, u tajnosti je bio optuživan da je svojim nepravednim progonima sirotu devojkicu naterao da sebi oduzme život.

Olga je bila prognana u Talutorovsk nekoliko meseci posle slučaja koji je ostao poznat kao suđenje moskovskoj „pedesetorki“, u kojem je osuđena na devet godina mukotrpnog rada zbog širenja socijalističke propagande, kaznu koja je kasnije preinačena u doživotno progonstvo. Ostavljena bez ikakvih sredstava za život, s obzirom na to da joj otac, siromašni inženjer sa mnogočlanom porodicom, nije mogao poslati ništa, Olga je neumornom radinošću ipak uspela da sebi obezbedi kakvu-takvu poziciju u društvu. Iako bez praktično ikakvog iskustva u obavljanju ženskih poslova, uspela je da se od šivenja izdržava i postane modistkinja polucivilizovanih gradskih dama, koje su se prosto utrkivale za njenim radovima. Ove lepuškaste gospođe bile su, a ko bi ga znao zašto, čvrsto ubeđene da otmenost njihovih haljina zavisi iznad svega od broja džepova na njima. Što više džepova, to modernija haljina. Olga nikada nije pokazivala ni najmanju odbojnost prema zadovoljavanju ovog neobičnog ukusa. Ušivala je džepove preko džepova, preko trupa, preko rubova, preko podsuknji; sa prednje strane, sa zadnje strane, posvuda. Udate dame i mlade devojkice šepurile su se poput paunica, ubeđene da se nose po najnovijoj pariskoj modi i, premda mnogo manje darežljive u novcu nego u rečima, u toj zemlji gde je za život potrebno tako malo novca, bilo je relativno lako sastaviti kraj sa krajem. Kasnije, Olga je pronašla zanimanje koje mnogo više leži njenoj prirodi. Naime, pre nego što je počela da kao švalja radi po fabrikama i radionicama i tako širi socijalističku propagandu, provela je nekoliko godina na studijama medicine u Cirihi, te je bila obučena da bar asistira u nekim slučajevima lečenja bolesti. Time je ubrzo izašla na dobar glas i, na zahtev meštana, policija joj je dozvolila da zauzme mesto apotekara i laboratorijskog tehničara, pošto dotadašnji zaposleni, usled hroničnog alkoholisanja, praktično više nije bio ni za šta. Nije bio redak slučaj da ponekad čak preuzima i poslove okružnog doktora, časnog čoveka koji je ipak zbog senilnosti i svojih sklonosti ka žestokom piću često puta bio u takvom stanju da nije mogao da se upusti u složenije medicinske zahvate pošto su mu ruke drhtale. U mnogim ozbiljnim slučajevima, Olga je lečila ljude umesto njega, raspršujući njegova zastarela poimanja medicine. Neka od njenih izlečenja ljudi su smatrali istinski čudesnim; između ostalog, izlečenje okružnog sudije kome je upornom negom spasila život posle žestokog napada *delirium tremensa*, pošasti koja je bila uobičajna za maltene sve muškarce u toj divljoj zemlji.

Rečju, mirni stanovnici Talutorovska su Olgu obožavali, što je bio samo još jedan razlog da je policija još više mrzi. Njeno ponosito i nezavisno držanje ne bi joj dozvolilo da se potčinjava prizemnim i ponižavajućim zahtevima predstavnika vlasti. Ta gospoda, varvari i bahati kakvi već jesu, svaki pokušaj da se odbrani lično dostojanstvo smatrali su izrazom nepoštovanja prema njima – štaviše provokacijom, pa nisu propuštali priliku da se svete. Između Olge i njenih čuvara oduvek je tinjao pritajeni rat, rat slabih, ljudi okovanih ruku i nogu protiv jakih, ljudi naoružanih do zuba, pošto je policija imala praktično neograničenu moć nad političkim zatvorenicima koji su bili pod njenim nadzorom. U ovakvoj, izuzetno neujednačenoj borbi, nije Olga uvek bila ta koja je izvlačila deblji kraj, kao što to često zna da bude slučaj sa ljudima koji su ponosni, odvažni, neustrašivi i spremni da i za najmanju sitnicu polože sve što imaju. Jedan od ovih sukoba, koji

je usled svojih dramatičnih okolnosti čitav grad držao četiri dana na nogama, toliko je upečatljiv da zaslužuje da mu posvetimo malo više pažnje.

Roditelji su Olgi poslali paket knjiga, što je za osobu u njenoj situaciji predstavljalo pravi dar sa neba. Međutim, kada je otišla kod *Ispravnika* da ih preuzme, Olga se suočila sa neočekivanom preprekom. Među knjigama koje su joj poslali nalazio se i prevod "Sociologije" Herberta Spensera, knjige za koju je *Ispravnik* verovao da propagira socijalizam i koju ni u kom slučaju nije hteo da joj preda. Uzaludni su bili Olgini pokušaji da mu ukaže na činjenicu da je sporna knjiga objavljena uz odobrenje sanktpeterburške Cenzure, da su sociologija i socijalizam dva posve različita pojma itd. *Ispravnik* je bio neumoljiv. Kako je rasprava odmicala, to je atmosfera bivala sve napetija i Olga nije mogla da se uzdrži od nekih oštrih primedbi koje je uputila na račun protivnikove potpune nepismenosti. Raspravu je Olga zaključila rečima da su mu mere predostrožnosti ionako potpuno beskorisne, pošto kod kuće ima na desetine knjiga sličnih delu Herberta Spensera.

"A, tako znači, imate ovakve knjige i kod kuće?" ozari se lice *Ispravnika*. "Vrlo dobro, onda ćemo vam već koliko danas pretražiti stan."

"Ne," uzvratila Olga, "nećete vi ništa pretraživati; nemate pravo, a i ako se usudite da dođete, braniću se."

Izgovorivši ove reči, Olga izjuri iz kancelarije, potpuno van sebe.

Rat je bio objavljen, a po gradu su počele da se šire glasine koje su svuda izazivale neku vrstu bojažljive radoznalosti.

Olga se uputila pravo kući, a onda se zabarikadirala u njoj. Sa svoje strane, *Ispravnik* je pripremao napad. Angažovao je grupicu policajaca i nekoliko *poniatye*, tj. građanskih svedoka, te ih poslao na adresu neprijatelja.

Naišavši na zatarabljenu kapiju i zatvorena vrata, pripadnici ove junačke čete počeli su da snažno udaraju po vratima i naređuju zabarikadiranoj stanarki da otvori.

"Neću vam otvoriti," začu se Olgin glas iz kuće.

"Otvorajte, u ime zakona."

"Neću vam otvoriti. Slobodno provalite, ali nek' se zna da ću se braniti."

Okupljeni policajci bili su zatečeni ovom otvorenom izjavom. Održali su ratni savet. "Moramo da razvalimo vrata," složiše se svi u glas. Međutim, kako su svi ovi hrabri ljudi kod kuća imali porodice, žene i decu koju nisu hteli da učine siročićima, niko se nije usuđivao da istrči na nišan ovoj ludači, za koju su znali da je spremna na sve. Svako je nagovarao onog do sebe, ali niko da se odvaži da i sam to učini.

Poseglo se za diplomatijom.

"Otvorite vrata, gospođice."

Bez odgovora.

"Molimo vas da otvorite vrata, inače ćete zažaliti."

"Neću vam otvoriti," začu se odlučni glas.

Šta im je valjalo činiti? Poslali su glasnika da informiše *Ispravnika* kako se Olga Ljubatovič zatvorila u kuću, da je uperila pištolj na njih i zapretila da će prosuti mozak prvoj osobi koja uđe.

Uvidevši da će, kao vrhovnom zapovedniku, rukovođenje ovom akcijom spasti upravo na njegova pleća (a i on je imao porodicu), *Ispravnik* nije mario da se prihvati ovog opasnog poduhvata. Pripadnici njegove čete, suočeni tako sa izdajom svog vođe, postali su malodušni, obeshrabreni, a i demoralisanost se uvukla u njihove redove. Posle još par neuspešnih diplomatskih pokušaja, opredelili su se za onaj najnepopularniji potez – povlačenje. Međutim, odlučeno je da nekoliko policajaca ipak ostane u neposrednoj blizini, sakriveni iza živica obližnjih bašta, odakle bi mogli

da motre na neprijateljsku tvrđavu. Nadali su se da će se protivnica, još uvek pod utiskom posle prve dobivene bitke, lakomisleno odlučiti na beg iz opsednute kuće, a onda će je namamiti, opkoliti i naterati da se preda i prizna poraz.

Ali neprijateljica je pokazala da je mudra koliko i odlučna. Spazivši manevre svojih protivnika, Olga je lako prozrela njihovu nameru i nije izlazila iz kuće čitav taj dan, niti sutradan, niti prekosutra. U kući je bilo dovoljno hrane i vode, a Olga je očigledno bila spremna da izdrži dugu opsadu.

Bilo je jasno da je, ako već niko ne želi da rizikuje svoj život, kao što naravno niko nije želeo, jedino što su mogli da učine bilo to da je izgladnjivanjem nateraju da se preda. Ali, ko bi, u tom slučaju, mogao da kaže koliko bi ovaj skandal od flagrantne pobune trajao? I ko bi mogao da garantuje da ova Rospija radije neće počiniti samoubistvo nego da se preda? A zamislite onda pridike i ukore od strane nadređenih!

U ovako zamršenoj situaciji, *Ispravnik* je odlučio da izabere najmanje od svih zala i četvrtog dana je naredio da se opsada obustavi.

Tako se završila mala julska drama iz 1878. godine, u Sibiru poznata kao „Opsada Olge Ljubatovič“. Najveći vic je, ipak, činjenica da u kući nije bilo „ubojitijeg“ oružja do jednog peroreza i nešto kuhinjskog pribora. Sama Olga nije uopšte imala predstavu šta bi se dogodilo da su se njeni protivnici kojim slučajem odlučili da napadnu kuću, mada je izvesno da bi se branila, na ovaj ili onaj način.

Ispravnik je mogao da Olgu natera da plati za ovu pobunu kaznom višegodišnjeg zatvora, ali kako onda da svojim nadređenima objasni svoj i kukavičluk njemu podređenih? Odlučio je, stoga, da je radije ostavi na miru. Ali u sebi je besneo pošto su se simpatizeri mlade socijalistkinje, a njih nije bilo zanemarljiv broj, njemu i njegovim ljudima podsmevali iza leđa. Čvrsto je rešio da po svaku cenu odbrani svoje poljuljano dostojanstvo, a kako je bio tvrdoglav čovek, to je izveo na sledeći način:

Par nedelja posle famozne opsade, poslao je Olgi poruku da se pojavi u njegovoj kancelariji u osam sati izjutra, što je ona i učinila. Čekala je tamo sat, dva sata, ali niko da dođe i objasni joj zbog čega su je tražili. Polako je gubila strpljenje, te napokon rekla da odlazi. Međutim, dežurni službenik joj je stavio do znanja da nikako ne sme da ode, da mora da sačeka, jer je tako naredio *Ispravnik*. Čekala je do jedanaest sati, ali se niko nije pojavio. Napokon je došao neki niži činovnik, kome se Olga obratila i upitala ga zbog čega je traže. Čovek je odgovorio da ne zna, i da će joj to saopštiti *Ispravnik* kad već bude došao. Ipak, nije mogao da joj kaže i kad će se to desiti.

„Ako je tako,“ reče Olga, „radije bih onda da svratim neki drugi put.“

Ali policajac joj saopšti da mora da nastavi da čeka u predsoblju kancelarije, jer je tako naredio *Ispravnik*. Nema ni najmanje sumnje da je cela ova ujdurma bila jedan sraman pokušaj provokacije i Olga, koja je inače bila vrlo razdražljive prirode, je uzvratila na ne baš najpristojniji način, iznoseći nimalo laskave primedbe na račun *Ispravnika* i njegovog zamenika.

„A, tako li se vi ophodite sa predstavnicima vlasti koji obavljaju svoje dužnosti?“ oduševljeno uzviknu zamenik, koji kao da je to jedva čeka. Istog trenutka je pozvao jednog policajca da bude svedok i podigao optužbu protiv nje.

Olga je otišla. Ali, pred okružnim sudom je pokrenut postupak protiv nje, kod istog onog sudije kojeg je izlečila od *delirium tremensa*. Dobila je tri dana u samici, u mračnoj, prljavoj rupčagi punoj prljavštine i gamadi.

Pri samom ulasku u ćeliju, Olgu je obuzeo osećaj gađenja. Kada su je oslobodili, izgledala je kao osoba koja je preležala ozbiljnu bolest. Ipak, nije toliko u pitanju bilo fizičko mučenje kojem je

bila podvrgnuta koliko ponižavanju koje je doživjela, ponižavanju koje je narušilo njeno ponosito držanje.

Od ovog događaja, Olga je postala smrknuta, ćutljiva, otresita. Čitave dane bi provodila zatvorena u svojoj sobi, bez ikakvih kontakata sa ljudima, ili bi odlazila iz grada, lutala po obližnjim šumama i izbegavala ljude. Bilo je očigledno da je nešto smerala. Među čestitim stanovnicima Talutorovska, koji su iskreno saosećali sa njom, jedni su govorili ovo, drugi ono, ali niko od njih nije mogao ni da nasluti takav tragičan kraj o kakvom su počele da kolaju glasine dvadeset i sedmog jula.

Ujutro je gazdarica ušla u sobu i zatekla je praznu. Krevet, netaknut, jasno je ukazivao na to da Olga nije spavala u njemu. Nestala je. Prvo što je sinulo u glavi stare gospođe bilo je da je Olga pobjegla, pa je odjurila koliko je noge nose ka *Ispravniku* da ga o tome obavesti, u strahu da će se svako odlaganje uzimati kao dokaz saučesništva.

Ispravnik nije časio ni časa. S obzirom da je Olga Ljubatovič bila jedna od najozbiljnije iskompromitovanih žena, strahovao je da zbog svoje neopreznosti ne dobije najoštriji ukor, možda čak i otkaz iz službe. Iz istih stopa je požurio tamo, ne bi li nekako otkrio pravac u kome je Olga pobjegla. Ali čim je ušao u sobu, na stolu je spazio dva potpisana i zapečaćena pisma, jedno namenjeno vlastima, a drugo Olginoj sestri Veri Ljubatovič, koja je takođe bila prognana u Sibir. *Ispravnik* je istog trena otpečatio pisma, koja su otkrila bolnu činjenicu da Olga nije pobjegla već počinila samoubistvo. U pismu adresiranom vlastima, u svega par redaka, Olga saopštava kako je umrla od svoje ruke, te ih moli da nikog drugog ne optužuju za to. U pismu svojoj sestri Olga je malo detaljnija i objašnjava kako joj je život pun neprestanog uznemiravanja, neaktivnosti i postepenog propadanja, život svakog političkog zatvorenika u Sibiru, postao mrzak, toliko da više ne može da izdrži, i kako je za nju najbolje da sa sobom svrši davljenjem u Tobolu. Pismo je imalo dirljiv kraj, u kome Olga moli svoju sestru da joj oprostí na bolu koja će ovim činom eventualno naneti njoj, njenim prijateljima i drugovima u žalosti.

Ne gubeći vreme, *Ispravnik* je pohitao ka Tobolu, i tamo dobio potvrdu Olgine ispovesti – delovi njene odeće upetljani oko grmlja, ispod kojih je stajao šešir kojeg je zapljuskivala nemirna voda. Neki seljaci su rekli da su prethodnog dana videli mladu devojkú smrknuta i odsutna izgleda kako šeta obalom i zuri u jednu tačku na površini mutne reke. *Ispravnik*, kroz čije je ruke prolazila sva prepiska između političkih zatvorenika u njegovom okrugu, prisetio se nekih upečatljivih izraza i opaski iz Olginih poslednjih pisama, a čija su mu značenja sada postala jasna.

Više nije bilo nikakve sumnje. *Ispravnik* je naredio da se hitno angažuju svi ribari koji žive u blizini i da se otpočne sa pretraživanjem vode motkama i mrežama, ne bi li nekako pronašli telo i otrgli ga od reke. Nažalost, ova akcija nije dala nikakve rezultate, što nije bilo nimalo čudno. Široka reka bila je toliko brza da je u toku samo jedne noći telo verovatno odnela ko zna koliko kilometara nizvodno. Tri dana je *Ispravnik* uporno pokušavao da privoli reku da mu preda svoj plen. Na kraju, kad su mu svi ljudi već bili potpuno iznureni, i pošto su stene i debla koja mu je reka slala da bi mu se rugala poderali sve mreže, bio je prinuđen da digne ruke od ovih bezuspešnih pokušaja.

II

U međuvremenu, Olgino telo i srce koje je u njemu tuklo od ushićenja i neizvesnosti, umesto žutih voda Tobola žurno su nosila kola koja su vukla dva konja u punom trku.

Pošto se ranije dogovorila sa jednim seoskim mladićem, kojeg je uspela da preobrati u socijalizam tokom jedne od svojih vizita obližnjim kućama još dok je radila kao medicinska sestra, Olga se oslobodila svega što joj je bilo suvišno ne bi li time sve uverila da se zaista udavila, a onda se po noći na zakazani datum išunjala iz kuće i pohitala u obližnju šumu, gde je na dogovorenom mestu čekao njen mladi sledbenik. Noć je bila tamna. Ispod gustih krošnji drveća ovih devičanskih šuma praktično se ništa nije videlo niti čulo, osim podrugljive dreke sova i ponekad, izdaleka, zavijanja vukova od kojih je ceo Sibir vrveo.

Kao neophodnu meru opreza, mesto sastanka su zakazali jedno pet kilometara unutar same šume. Olga je ovu razdaljinu morala da prevali po mrklom mraku, vođena jedino zvezdama koje bi se povremeno probijale kroz guste krošnje. Ipak, nije je toliko bio strah od divljih zveri, ili putnih razbojnika i luralica kojih se uvek nađe oko sibirskih gradova; Olgu je pre svega brinuo pas čuvara groblja. U toj državi, o grobljima se oduvek posebno vodilo računa, zato što je među najčešćim od svih odvratnih zločina na koje je zatvorski ološ spreman bilo iskopavanje sanduka i pljačkanje pokojnika koji su bili skorije sahranjeni. Ni sa čuvarem groblja se nije trebalo šaliti, a kamoli sa njegovim ljubimcem. Bio je to pas rase mastif, veličine teleta, krvoločan i oprezan, mogao je da nanjuši svakog ko se približava već na udaljenosti od pola kilometara, a pritom je put još prolazio blizu usamljene čuvarove barake. Upravo sa ciljem da ovo izbegne, Olga je odlučila da ne ide putem, već je uronila u šumu, i pored velike opasnosti da se izgubi.

Spotičući se na svakom koraku o korenje i popadala ostarela debla i nailazeći na bodljikavo grmlje i savitljive grane koje su je, kao da u sebi imaju opruge, šibale po licu, nastavila je da uz izuzetnu iscrpljenost pešači još dva sata. Snagu joj je jedino ulivala nada da će ubrzo doći do mesta sastanka, koje nije moglo biti daleko. I zaista, napokon mrak počeo da se razilazi, drveće postade sve ređe i posle par trenutaka Olga se nađe na čistini. Odjednom se zaustavi, osvrnuo oko sebe, a krv u žilama joj se sledi od užasa kada je prepoznala čuvarovu baraku. Zalutala je u šumi i posle tolikih skretanja došla tačno na mesto koje je prvobitno želela da izbegne.

Prvo što joj je palo na pamet bilo je da otrči odatle koliko je noge nose, ali samo tren kasnije sinu joj misao koja ju je u tome sprečila. Iz barake nije dolazio ni najmanji šum; sve je bilo tiho. Šta bi to moglo da znači do činjenice da čuvar nije unutra? Stala je mirno i oslušnula, zadržavši dah od uzbuđenja. Iz pravca barake nije bilo ničega, ali iz drugog pravca, u tišini noći, jasno se čulo lajanje psa koji kao da je bio sve bliži. Čuvar je očigledno bio izašao, ali se svakog časa mogao vratiti, a njegov užasni pas je verovatno trčao ispred njega, kao da pokušava da nanjuši plen. Na svu sreću, od čuvarove barake do ugovorenog mesta sastanka vodila je stazica koju begunica sada nije morala da izbegava, te se odmah zaputila njome i trčala koliko je noge nose, u strahu da je se krvožedna zver ne dočepa i ne izujeda je. Lajanje je zaista bivalo sve glasnije, ali rastinje je bilo toliko gusto da čak ni pas nije mogao da se probije kroz njega. Olga se ubrzo dokopala čistine, ostavši bez daha, i progonjena strahom od praćenja i sumnjom da na zakazanom mestu neće zateći nikoga. Ogromno je bilo njeno oduševljenje kada je u tami videla ugovorena kola i prepoznala mladog seljaka.

Za tren oka našla se u kolima koja pojuriše niz drum. Nakon više od pet sati iscrpljujuće vožnje ukazao se Tjumen, gradić od nekih 18 000 duša, osamdeset kilometara udaljen od Talutorovska. Na nekih par stotina metara od prvih kuća, kola naglo zavrnuše u jednu neosvetljenu uličicu i krajnje tiho dođoše do jedne kuće, u kojoj ih je neko očigledno očekivao. Iz sobe u prizemlju izbijala je svetlost, a onda se na prozoru stvori silueta muškarca. Otvorio je prozor i, nakon što je prepoznao mladu devojkicu, razmeni poluglasno par reči sa seljakom koji je upravljao vozilom. Bez reči, ovaj ustade, uze mladu devojkicu, koja je inače bila niska rastom i lagana, u svoje ruke i

predade je poput novorođenčeta u snažne ruke čoveka, koji je unese u svoju sobu. Bio je to najjednostavniji i najpouzdaniji način da se neopaženo uđe u kuću. Otvaranje vrata u tako neobično vreme probudilo bi ljude i izazvalo razna ogovaranja.

Nakon što je mladoj devojci pozeleo svu sreću, seljak je produžio svojim putem i Olgi se konačno ukazala prilika da ugrabi par sati odmora. Njen prvi korak uspešno je izveden. Daleko od toga da su sve poteškoće bile prevaziđene; kada je u pitanju Sibir, pravog tamničara predstavlja nemerljiva razdaljina, a ne zidovi i čuvari.

Na ovom području, površine dva puta veće od površine Evrope i sa brojem stanovnika svega dva puta većim od broja stanovnika engleske prestonice, gradovi i sela su samo jedva приметne tačkice koje razdvajaju ogromne, potpuno nenastanjive pustinje u kojima svako ko u njih zaluta ili umre od gladi ili završi tako što ga proždru vukovi. Begunci stoga nemaju izbora do da se odluče za neki od puteva koji povezuju gradove sa ostatkom sveta. Potraga za njima time je znatno olakšana i zato, dok među političkim zatvorenicima beležimo stotine slučajeva uspešno izvedenih bekstava iz najčuvanijih zatvora i rudnika, one koji uspeju da savladaju sve poteškoće i pobegnu iz Sibira možemo izbrojati na prste ruku.

Postoje dva načina da se bekstvo iz Sibira uspešno izvede. Prvi, onaj znatno opasniji, jeste da, u cilju obezbeđivanja dobre startne pozicije, dobijete na vremenu još dok policija žustro pročešlja samo svoj okrug i velikim centrima još uvek ne šalje obaveštenja o bekstvu, u nadi, često puta i opravdanoj, da će se obaveštavanje nadređenih o bekstvu i hvatanje zatvorenika pasti u isto vreme. Ipak, u najboljem slučaju begunac ovim dobija svega tri do četiri dana prednosti, dok putovanje ukupno zna da potraje mnogo nedelja, pa čak i meseci. S obzirom na činjenicu da su telegrafske veze uspostavljene duž svih važnijih linija komunikacije, pa makar i samo angažovanjem dodatnog broja konjičkih patrola, policija obično nema velikih poteškoća da izgubljeno vreme nadoknadi. Neophodna je izuzetna pronicljivost i naklonost sreće kako bi se umaklo njihovim kandžama. Ipak, velika većina odbeglih zatvorenika pribegava upravo ovom, najjednostavnijem i relativno najlakšem metodu, zato što on obično ne iziskuje puno priprema ili neku veliku spoljašnju podršku. Upravo iz ovog razloga, devedeset devet posto njih odmaklo je svega par stotina kilometara od mesta zatočenja.

S obzirom da putovanje ume da bude tako opasno, mnogo je sigurniji drugi način – ostati sakriven u nekom pažljivo i unapred pripremljenom skrovištu u samoj provinciji na jedan, dva, tri, šest meseci, sve dok policija, posle toliko duge bezuspešne potrage ne dođe do zaključka da se begunac sigurno već nalazi izvan granica Sibira, posle čega obično smanji intezitet potrage ili potpuno obustavi svoju pozornost. Po ovakvom planu se odigralo čuveno bekstvo Lopatina (*Lopatin*), koji je više od mesec dana ostao u Irkutsku, kao i bekstvo Debagoria Mokrijeviča (*Debagorio Mokrievitch*), koji je pre nego što se odvažio na put u Rusiju više od godinu dana obitavao po raznoraznim skrovitim mestima u Sibiru.

Kako god, Olga Ljubatovič nije želela da pribegne ovom drugom rešenju, pa je izabrala ono prvo. Bio je to skok u neizvesnost. Ipak, Olga je svoje nade temeljila na uspešnom zavaravanju protivnika svojim navodnim samoubistvom, pa je na isti dan po svom dolasku u Tumen, poštanskom i karavanskom cestom prema Moskvi krenula put Evrope.

Da bi se uopšte moglo putovati na ovaj način u Rusiji, valjalo je pribaviti putnički pasoš (*podorojnu*) sa potpisom guvernera. Olga naravno nije posedovala tako nešto, a nije joj se dalo ni da gubi vreme da nabavlja taj dokument. Morala je zato da gleda da se pridruži nekom ko već poseduje ove neophodne papire. Na svu sreću, izvesni Solucev (*Soluzeff*), koji se par godina ranije proslavio sa nekoliko velikih falsifikatorskih afera i malverzacija, upravo se vraćao u Rusiju pošto

je bio amnestiran od strane cara. Rado je prihvatio predlog da sa njom podeli troškove putovanja i da mu društvo pravi lepuškasta seljančica, osoba koja je hitala u Kazan u posetu svom teško bolesnom mužu, kakvom se Olga inače predstavila. Ali tu nastade jedna druga nevolja. Tog istog Soluceva, koji je očigledno tesno sarađivao sa žandarmima i policajcima, na stanicu je ispratio čitav buljuk ljudi. S obzirom na činjenice da je Olga bila osoba koja je svoju karijeru revolucionarke započela kada joj je bilo svega šesnaest godina, po prvi put uhapšena već sa sedamnaest, i tokom takve svoje sedmogodišnje karijere promenila jedanaest zatvora, uključujući i par meseci provedenih u zatvoru u samom Tjumentu, bilo je pravo čudo da u liku povučene pratilje njihovog zajedničkog prijatelja niko nije prepoznao čuvenu Ljubatovičku.

Napokon se, među grajom i pozdravima okupljenih ljudi, kola pokrenuše. Olga je disala slobodnije. Ipak, tu nije bio kraj njenim patnjama.

Ne treba ni da spominjem raznorazne komplikacije koje su joj se dogodile na ovom dugom putovanju. Saputnik joj je zadavao mnogo muka. Bio je to čovek koji je od višegodišnjeg uživanja u luksuzu postao prilično razmažen, pa se tako na svakoj stanici žalio na potpunu iscrpljenost i zaustavljao da se odmori i posluži čajem, kolačićima, hranom iz konzervi i slatkišima kojih je nosio u izobilju. Olga je, u očajanju da njena podvala ne bude otkrivena svakog časa, a telegrami koji daju njen opis u međuvremenu ne budu prosleđeni svim usputnim poštama, morala da ispolji puno lukavosti i postojanosti ne bi li sa ovim slabićem nesmetano nastavila put, a da ne izazove ikakve sumnje u vezi sebe. Ipak, kada su već bili vrlo blizu granice sa evropskim delom Rusije, malo je falilo da se oda. Naime, Solucev je izjavio da više nije u stanju da putuje dalje, da ga je ovo grozničavo putovanje navrat-nanos potpuno iscrpelo, te da mu je potrebno najmanje par dana oporavka. Olga se nosila mišlju da mu sve prizna, uzdajući se u njegovu saosećajnost kad već nije mogla da se pouzda u njegovu ljigavu sebičnost. Ko zna na šta bi sve to izašlo da izvesni instinkt, koji je nije napuštao čak ni u najneizvesnijim situacijama, nije odvratio Olgu od ovog opasnog poteza.

Još veća opasnost je čekala u Kazanu. Odmah po dolasku, pohitala je da uzme kartu za prvi parobrod koji je išao Volgom uzvodno, ka Nižnji Novgorodu. Solucev, koji je rekao da ide na jug, trebao je dakle da putuje u suprotnom pravcu. Zamislite onda njeno iznenađenje i nevericu kada je na palubi istog parobroda ugledala svog saputnika. Učinila je sve da ga izbegne, ali uzalud. Solucev je prepoznade, pa joj pohrli u susret, vičući na sav glas:

“Šta? Ti? Pa, zar ne reče da ti muž leži bolistan u bolnici u Kazanu?”

Nekoliko putnika se osvrnu i pogleda ih, među njima i žandarm koji je takođe putovao na istom brodu.

Situacija je bila krajnje ozbiljna. Ali Olga je, ne gubeći pribranost ni na čas, odmah izmislila kompletno objašnjenje o iznenadnoj promeni plana. Solucev joj je poverovao svaku reč, kao i žandarm koji je sve to pomno pratio.

Pošto je po moskovskim zatvorima provela nekoliko meseci, tamo je bila dobro poznata. S obzirom da je glavna stanica uvek puna policajaca na dužnosti, Olga je bila prinuđena da je izbegne i razdaljinu od kojih desetak kilometara pređe peške, čime je uštedela nešto novca, da bi zatim ušla na voz na nekoj manjoj stanici i noć provela pod otvorenim nebom.

Mnoga su bila iskušenja koja su je vrebala, ali kojima je uspela da odoli zahvaljujući svojoj snalazljivosti. Ali, najveće nevolje su je tek čekale u gradu kojeg je tako žarko gledala da se dokopa, u Sankt Peterburgu.

Kada se nihilista koji je duže vreme bio odsutan iznenada pojavi u nekom gradu, a da prethodno nije stupio u kontakt sa onima koji su tu bili skoro, onda se takva osoba nalazi u zaista nezahvalnoj

situaciji. Iako verovatno zna da je okružen prijateljima i starim saborcima, kada je u pitanju njihovo pronalaženje on ostaje potpuno bespomoćan. U pitanju su “ilegalni” ljudi, odmetnici od zakona, koji poseduju falsifikovane pasoše i koji su često primorani da menjaju svoja imena i mesta boravka. Ne treba ni pomisliti da ih tražite pod njihovim starim imenima, jer ove stalne promene nisu rezultat puke dokonosti, već potrebe da se umakne nekoj neminovnoj, manje-više ozbiljnoj opasnosti kakve stalno vrebaju. Otići na staru adresu nekog nihiliste i raspitivati se o njemu pod starim imenom bilo bi svojevrsno dobrovoljno stavljanje glave u lavlje ralje.

U takvim okolnostima, mukama nihilista nikada kraja, i ono što obično sledi je lutanje tamo-vamo ne bi li se nekako doprlo do prijatelja. Oslanjajući se na stara poznanstva među ljudima koji su “legalni” i mirni, to će reći, na službenike zaposlene u državnoj upravi, poslovne ljude, advokate, doktore i sve druge koji čine srednju klasu, na taj način se nesvesno pravi veza između onih najaktivnijih nihilista i onih kojima je najmanje stalo do pitanja od javnog značaja. Ima tu ljudi iz svih redova. Jedni su, sa manje ili više entuzijazma, tajno pomagali nihiliste. Drugi su ih primali u svoje domove jednostavno kao prijatelje, ali nisu imali ikakve “ozbiljne” poslove sa njima. Treći su ih, pak, vidali tek s vremena na vreme, ali su znali preko kojih ljudi se moglo doći do manje-više pouzdanih informacija itd. Kako niko od ovih ljudi, ili bar skoro niko, nije imao veze sa pokretom, nije bio izložen riziku od hapšenja i živio je “legalno”, tj. pod svojim pravim imenom, bilo je relativno lako naći ih. Oni bi onda obezbedili Ariadninu nit koja je svakom ko nije imao vremena ili mogućnosti da dođe do adresa članova družine omogućavao da se probije u nihilistički lavirint.

Po dolasku u Sankt Peterburg, Olga Ljubatovič se našla upravo u ovakvoj poziciji. Ipak, samo oni koji su ranije duže vreme boravili u gradu i napravili mnoga poznanstva mogu lako da nađu tragove u takvim situacijama. Olga je u prestonici boravila najviše na par dana, a među “legalnim” ljudima je imala svega nekolicinu poznanika. Pri tom je još u Sankt Peterburg došla u avgustu, mesecu u kome su svi ljudi sa pozicija moći van grada. Sa svega šezdeset kopejki u džepu, pošto zbog velike žurbe nije stigla da skupi dovoljnu količinu novca, srljala je iz jednog kraja prestonice u drugi. Moglo je lako da joj se desi da se sruši na ulici od puke iscrpljenosti i da je policija posle pokupi kao beskućnicu, da joj slučajno nije sinulo da pozove dalju rođaku za koju je znala da je u Sankt Peterburgu. Bila je to stara usedelica koja ju je toplo primila u kuću, iako joj se kosa naježila kada je otvorila vratima svog stana i ugledala Olgu. Odsela je tamo dva dana, ali strah sirote žene bio je tako intenzivan da je Olga poželela da se što pre izgubi odatle. Sa još par rubalja koje je dobila od rođake, nastavila je svoje putešestvije, da bi konačno srela advokata koji je, lepe li sreće, baš taj dan došao iz sela poslom.

Od tog trenu, svim njenim mukama došao je kraj. Advokat, koji ju je poznao od ranije, stavio joj je svoju kuću na raspolaganju i odmah prosledio vesti o njenom dolasku nekim svojim prijateljima iz družine. Sutradan, lepe vesti o bezbednom prispeću Olge Ljubanovič prostrujale su čitavim gradom.

Odmah su joj obezbedili novac i pasoš, a potom i odveli na sigurno, na skrovito mesto daleko od očiju policije.

III

Upravo u Sankt Peterburgu sam je prvi put sreo.

Nije to bilo nikakvo „poslovno“ okupljanje, već čisto druženje iz zadovoljstva, u krugu bližnjih. Računajući i „legalne“ i „nelegalne“, bilo je prisutno najmanje petnaestoro ljudi, među njima i nekoliko književnika. Jedan od njih bio je jedinstven primer „ilegalca“, čovek koga su jedno vreme vlasti intenzivno tražile, a koji je šest ili sedam godina živeo služeći se lažnim pasošima i maltene uspeo da kao cenjeni i poznati dopisnik raznih novina postane „legalni“ član društva. Bio je tu i advokat koji se, nakon što je branio druge na nekoliko političkih suđenja, i sam našao na optuženičkoj klupi. Bio je i jedan mladić od osamnaest godina, u vojnoj uniformi sa sve zlatnom vrpcom i vojničkim epoletama, sin jednog od najzagriženijih progonitelja Revolucionarne partije. Jedan državni službenik, star otprilike pedeset godina, već petu godinu bio je na čelu nekog od odeljenja u jednom od ministarstava i naš Čuvar pečata – drugim rečima, fijke su mu do rubova bile pune pečata, lažnih žigova, markica itd., koje je pravila njegova sestričina, šarmantna mlada dama sa nesvakidašnjim talentom za crtanje i graviranje. Bilo je to društvo vrlo šarenoliko i krajnje neobično za svakoga ko nije upoznat sa običajima severne Palmire.

Sa slobodom koja krase sva ruska okupljanja, naročito kada su u pitanju nihilisti, svako je činio kako mu je drago i razgovarao sa onim čije mu je društvo najviše prijalo. Družina je bila podeljena na različite grupice, a žamor glasova koji je ispunjavao sobu često je prelazio u viku i grohotan smeh.

Pošto sam se javio domaćinima i rukovao sa par prijatelja, priključio sam se jednoj od ovih grupica. Bez problema sam prepoznao Olgu Ljubatovič, s obzirom na činjenicu da je u promet bilo pušteno na hiljade portreta glavnih osuđenika iz „pedesetorke“, od kojih je ona bila jedna od najistaknutijih aktera, i svako ih je imao u ruci.

Sedela je na kraju kauča, blago povijene glave, i natenane ispijala čaj. Gusta, bujna crna kosa padala joj je preko ramena i svojim krajevima dodirivala donji deo sofe. Kada bi se ispravila, praktično joj je dosegala do kolena. Njen ten, poput zlatno-braon boje lica Španjolke, ukazivao je na njene korene sa juga, pošto su joj deda i otac bili politički disidenti koji su iz Crne Gore prebegli u Rusiju i ovde se nastanili. Zapravo nije bilo ničeg ruskog u crtama njenog lica. Sa gustim, crnim obrvama u obliku srpa koje kao da su stalno bile podignute, na svakoga ko je ugleda ostavljala bi utisak arogantne i otresite osobe, žene koja pripada svojoj rodnoj grudi. Od svoje nove zemlje, opet, dobila je par plavih očiju, koje kao da su uvek bile poluzatvorene dugim trepavicama i bacale lepršave senke po njenim glatkim obrazima kad god bi trepnula, kao i okretno, nežno i prilično gipko telo koje je donekle ublaživalo ozbiljan i strog izraz njena lica. Takođe je posedovala neku vrstu nehotičnog šarma, neku dozu naočitosti koja se često da primetiti kod žena sa juga.

Zagledan u to divno lice, kome je pravilan nos sa širokim nozdrvama davao nekako orlovski oblik, palo mi je na pamet kako sam upravo tako zamišljao Olgu Ljubatovič na osnovu svega što sam do tada slušao o njoj. Ali, najednom, ona se nasmeši, i više nisam mogao da je prepoznam. Smejala se, ne samo vatrenim usnama brinete, nego i svojim plavim očima, svojim okruglim obrazima, svakim mišićem svoga lica koje je iznenada postalo vedro i ozareno kao u deteta.

Kada se smejala od srca, zatvorila bi oči, diskretno povila glavu u stranu i stavila šaku ili ruku preko usta, baš kao što to imaju običaj da rade frajle po našim selima. Onda bi se već sledećeg trena sabrala, smrkla, a lice bi joj potamnelo i postalo namršteno, ozbiljno, maltene namrgođeno, kao i ranije.

Imao sam neopisivu želju da joj čujem glas, da utvrdim kojoj od dve prirode njene ličnosti koje su otkrivale ove neočekivane promene više pristaje. Ali nije mi se pružila prilika da mi ova želja bude uslišena. Olga nije otvorila usta celo veče. Njena ćutljivost nije bila plod nezainteresovanosti za ono o čemu se govori; naprotiv, pažljivo je pratila razgovor, a poluprikrivene oči su joj klizile

sa jedne strane na drugu. Nije se radilo ni o suzdržanosti; pre je u pitanju bio nedostatak ikakvog motiva da nešto kaže. Izgledala je kao da je sasvim zadovoljna dok sluša druge i razmišlja, a njena ozbiljna usta kao da su namerno prkosila svakom pokušaju da ih otvori.

Tek nekoliko dana posle toga, kada sam je na jednom „poslovnom“ sastanku sreo nasamo, imao sam priliku da joj čujem glas, prikriven poput njenih očiju, a tek nakon višemesečnog poznanstva sam uspeo da proniknem u njenu narav, koja je bila jedinstvena po tome što je u sebi sjedinjavala dve suprotstavljene osobine. Bila je pravo dete po svojoj neposrednosti koja se graničila sa prostodušnošću, po čistoti uma i skromnosti koju se ispoljavala čak i u krugu poznanika, a koja je njena osećanja činila osobenim i izuzetno istančanim. Ali, u isto vreme, ovo dete je ostavljalo bez daha i najprekaljenije veterane svojom odlučnošću, sposobnošću i smirenošću koje je ispoljavala u trenucima suočavanja sa opasnošću, a iznad svega svojom žestokom i nepokolebljivom snagom volje usled koje se, s obzirom da ne priznaje nikakve prepreke, često puta odvažavala i na nemoguće.

Gledate ovu mladu devojkicu, tako jednostavnu, tihu i povučenu, kako crveni i obema rukama postideno prekriva lice i žurno napušta sobu svaki put kada bi joj neki od bivših učenika posvećivao i naglas čitao pesme; gledate ovu devojkicu, velim, i treba da poverujete da je u pitanju odbegla robijašica, žena koja je dobro upoznata sa osudama, zatvorima, suđenjima, bekstvima i svakojačkim drugim avanturama. Ipak, dovoljno je bilo samo da je jednom vidite na delu, pa da odmah u sve poverujete. Postala bi preobražena, vođena nekim prirodnim i spontanom instinktom negde na pola puta između lukavstva lisice i veštine ratnika. Ta spoljašnja jednostavnost i neposrednost za nju je bila Mambrinov šlem koji joj je omogućavao da neozleđena izađe iz tolikih iskušenja u kojima bi i mnogi muškarci koji slove za vešte borce gubili svoje živote.

Jednog dana, tokom neke racije, policija je Olgu zaista imala na dohvat ruku. Opazivši žandarme na svega nekoliko koraka od sebe, jedan njen prijatelj imao je tek toliko vremena da bez daha projuri uz stepenice, bane u sobu u kojoj je bila i vikne „Spasavaj se! Policija!“, dok su se policajci već raspoređivali oko kuće. Olga nije imala vremena ni šešir da stavi. Takva kakva je, pohita ka stražnjim stepenicama i punom brzinom sjuri niz njih. Na sreću, žandarmi još uvek nisu bili postavili stražu ispred vrata koja su vodila na ulicu, pa je tako mogla da uđe u malu prodavnicu u prizemlju. U džepu je imala svega dvadeset kopejki, pošto usled žurbe nije stigla da ponese novac. Ali to za nju nije predstavljalo problem. Za petnaest kopejki je kupila pamučnu maramicu, koju je prevezala ispod brade kao što su to imale običaj da rade zavodljive mlade sluškinje. Za pet kopejki od kusura kupila je orahe u kojima je po izlasku iz prodavnice uživala tako tiho i čedno da ju je policijska patrola, koja je u međuvremenu stigla i opkolila kuću i sa te strane, propustila a da je nije ni legitimisala, upkos tome što je njen opis bio dobro poznat i njene fotografije podeljene svim agentima, i što je policija dobila stroga naređenja da nikoga ko je makar i najmanje sumnjiv ne pušta iz kuće koju su opkolili. Nije joj to bilo prvi put da poput jegulje isklizne kroz prste policije. Olga je zaista bila neiscrpan izvor kada su u pitanju snalaženja i u najneverovatnijim situacijama, zavaravanje tragova i smišljanje lukavština, kojih je u svakom trenutku imala na raspolaganju; i pored svega ovoga, polazilo joj je za rukom da očuva ozbiljni i strogi aspekt svoje ličnosti, pa je izgledala kao neko koga je bilo izuzetno teško prevariti, osoba u čijem je društvu bilo nemoguće pretvarati se. Možda nije ni razmišljala, već se pre oslanjala na svoj instinkt nego na racionalno rezonovanje. Verovatno je upravo to bio razlog zašto je pri svakom suočavanju sa opasnošću posedovala brzinu i spretnost mačevaoca koji sa neverovatnom lakoćom eskivira napade protivnika.

IV

Ljubav svog života Olga je našla upravo tokom svog boravka u Sankt Peterburgu, posle bekstva. S obzirom da je bila jedna od takozvanih „Amazonki“, i to jedna od najfanatičnijih, uporno je propovedala protiv ljubavi i zagovarala celibat, uverena da za toliko mladih ljudi danas upravo ljubav predstavlja najveću prepreku u posvećivanju revolucionarnim aktivnostima. Svog zaveta se godinama držala uspešno, ali na kraju je ipak morala da popusti pred onim nepobedivim. U to vreme, u Sankt Petersburgu je živeo izvesni Nikolaj Morozov (*Nicholas Morosoff*), pesnik i hrabar mladić, zgodan i zavodljiv poput svojih poetskih vizija. Imao je gracioznu figuru, visoku kao mladi bor, negovanu bradu, bujnu kovrdžavu kosu i oči boje kestena, utešne poput ljubavnog šapata, a pogledi su mu u mraku sijali poput dijamanata kad god bi ga nešto inspirisalo.

Neustrašiva „Amazonka“ i mladi pesnik su se napokon sreli i njena sudbina je bila odlučena. Neću nabrajati sva iskušenja i progone kojima su bili izloženi. Njihova ljubav je bila poput krhke, osetljive biljčice sa kojom je valjalo nežno postupati. Bio je to jedan spontani i neodoljivi osećaj, čijeg postojanja nisu ni bili svesni sve dok već nisu bili zaljubljeni do ušiju. Postali su muž i žena. Ljudi su govorili da, kada su bili zajedno, čak ni neumoljiva sudbina nije imala srca da ih uznemirava, a njena nemilosrdna ruka postala bi očinska, ruka koja ih je štitila od spoljnih udaraca. I zaista, sve nedaće koje su im se dešavale, zbivale su se u trenucima kada su bili odvojeni jedno od drugog.

Evo i jednog slučaja koji je u velikoj meri dao povoda takvim govorkanjima.

Novembra 1879. godine, Olga je pala u ruke policiji. Ovde bi valjalo pružiti malo podrobnije objašnjenje; kada se policija dočepa nekog nihiliste, onda je običaj da u stanu uhapšenog uvek ostave nekolicinu svojih ljudi koji će zatvoriti svakog ko bi posetio tu osobu. Mi to zovemo zamka. Kako se u Rusiji sve dogovara po kućama umesto po kafanama, kao što to čine ljudi u Evropi, nihilisti su često primorani da odlaze jedni kod drugih, pa tako ovakve zamke često znaju da budu fatalne. Kako bi smanjili rizik, nihilisti u prozore obično stavljaju sigurnosne signale, koje bi uklanjali na prve zvuke policije. Ali, zahvaljujući nemarnosti samih nihilista, koji su oguglali na opasnost i ponekad toliko zauzeti da čitav dan ne stignu da išta stave u usta, odsustvo ovih signala često puta se niti ne primeti, ili se pripisuje nekom sledu okolnosti – poteškoćama, ili pak topografskoj nemogućnosti da u mnogim stanovima takvi signali budu istaknuti na mesto vidljivo izdaleka. Zato ova mera javne bezbednosti često ne ispunjava svoju svrhu i dobar deo nihilista koji su pali u ruke vlasti bili su žrtve baš ovakvih zamki.

Upravo ovakva nevolja zadesila je Olgu, a najgore od svega je bilo to što je u pitanju bila kuća Aleksandra Kviatkovskog (*Alexander Kviatkovsky*), jednog od terorističkih vođa, u kojoj je policija pronašla jedan besprekorni časopis o dinamitu, bombama i tome sličnim stvarima, zajedno sa planom Zimskog dvorca, što je, posle eksplozije koja se dogodila tamo, i dovela do toga da bude osuđen na smrtnu kaznu. Kao što se lako i da pretpostaviti, policija nije nimalo blagonaklona prema svakom ko dolazi u kuću takvom čoveku.

Čim je ušla, na Olgu su se odmah okomila dva policajca, kako bi je sprečili da se brani. Ona, međutim, nije pokazala ni najmanju želju da to učini. Glumila je iznenađenost, čuđenje, i na licu mesta izmislila priču kako je došla kod nekih krojačica (čija su imena zapravo i stajala na pločicama na vratima u prizemlju, a koje su živele na spratu) da naruči nešto, ali je izgleda ušla na pogrešna vrata; kako ne zna šta hoće od nje, i da želi da se vrati svom mužu i tome slična izvrđavanja o koja se policija obično oglašava. Ali Olga je svoju ulogu odigrala tako ubedljivo da je *pristav*, ili šef okružne policije, zaista bio sklon da joj poveruje. Rekao joj je da u svakom slučaju,

ako nije želela da istog časa bude poslata u zatvor, mora da mu kaže svoje ime i odvede ga svojoj kući. Olga je uzela prvo ime koje joj je palo na pamet, što naravno nije bilo ime pod kojim je živela u prestonici. Što se tiče mesta stanovanja, Olga je, sa znacima dubokog očajanja, saopštila da ne može, niti želi da ga odvede tamo ili da mu, pak, saopšti adresu. *Pristav* je bio uporan, pa je, posle još jednog odbijanja, predočio sirotoj devojci da joj tvrdoglavost ne samo škodi, već joj je i potpuno beskorisna, pošto, s obzirom da zna njeno ime, neće imati nikakvih poteškoća da pošalje nekog do Adresnog Biroa i pronađe njenu adresu. Zatečena ovim nepobitnim argumentom, Olga je rekla da će ga odvesti kući.

Čim je izašla na ulicu, u pratnji *pristava* i nekoliko njegovih ljudi, Olga je srela prijateljicu, madam Mariju A., koja je pošla kod Kviatkovskog, gde je baš tog dana bio zakazan sastanak terorista. Upravo zahvaljujući ovom slučajnom susretu teroristi su imali da zahvale što su uspeli da izbegnu veliku opasnost koja im je pretila; prozori u sobi Kviatkovskog imali su takav položaj da je sa ulice bilo nemoguće uočiti signale koji su tamo bili postavljeni.

Naravno, dve prijateljice nisu pokazale ni najmanji znak da se poznaju, a madam Marija A. je, ugledavši Olgu u pratnji policije, brže-bolje pohitala svojim prijateljima da ih obavesti o hapšenju njihove saborkinje, o čemu nije bilo nikakve sumnje.

Prva osoba koju je trebalo upozoriti bio je Nikolaj Morozov, pošto bi policija nesumnjivo u najkraćem mogućem roku otišla na njegovu adresu i izvršila uobičajni pretres stana. Olga je bila ubeđena da će njena prijateljica upravo tako i postupiti, te je njen jedini cilj sada bio da što više zadržava svoje čuvare i time Morozovu obezbedi dovoljno vremena da očisti svoje sobe (to jest, da uništi ili sakrije papire i sve drugo što je bilo kompromitujuće), te da se napokon i sam skloni. Baš ovo je ponajviše brinulo Olgu, pošto je izdajica Goldenberg ranije optužio Morozova za učestvovanje u akciji miniranja koja je bila povezana sa moskovkim događanjima, i po ruskom zakonu je za to mogao da bude osuđen na smrtnu kaznu.

Ohrabrena ovim srećnim susretom sa svojom prijateljicom, Olga je, ne izustivši ni reč, povelala policiju do Ismailovski Polka, jednu od najudaljenijih gradskih četvrti od mesta njenog hapšenja, koje se desilo u okrugu Novski. Pronašli su ulicu i označenu kuću, ušli unutra i poslali po *dvornika* (kućepazitelja), koji je morao da bude prisutan prilikom svake pretrage. Usledilo je neminovno razjašnjenje situacije. *Dvornik* je rekao da ne poznaje damu i da ona nikad nije živela u toj kući.

Čuvši ovo, Olga pokri lice rukama i ponovo poče da očajava. Jecajući, priznala je da ih je prevarila iz straha od svog muža, koji je bio vrlo strog, da im nije dala svoje pravo ime i adresu i na kraju ih preklinjala da je puste kući.

„Šta vam sve ovo treba, gospođo?“ izviknu *pristav*. „Zar ne vidite da ovakvim smicalicama samo sebi činite zlo? Oprostiću vam ovog puta zbog neiskustva, ali gledajte da se to ne ponovi i smesta da ste nas odveli svojoj kući, inače ćete zažaliti!“

Posle mnogo oklevanja, Olga je rešila da poslušala upozorenja *pristava*. Kazala je svoje ime, kao i to da živi u jednoj od ulica u kvartu Vasili Ostrov.

Trebalo im je sat vremena da dođu do tog mesta. Na kraju su stigli pred naznačenu kuću. Ovde se ponovo odigrala potpuno ista scena sa kućepaziteljem. *Pristav* je izgubio svo strpljenje, nije ni pretražio kuću već je nameravao da je smesta vodi u zatvor. Čuvši nemile najave *pristava*, Olga se baci u fotelju, sa žestokim napadom hysterije. Brzo su doneli vodu i poprskali je po licu kako bi joj vratili svest. Pošto se koliko-toliko oporavila, *pristav* joj je naredio da ustane i smesta pođe u okružni zatvor. Ponovo je došlo do napada hysterije, ali *pristav* više nije hteo da trpi gluposti i rekao joj je da ustane, inače će je silom ubaciti u fijaker.

Očaj mlade dame dostizao je svoj vrhunac.

„Slušajte,“ izviknu Olga. „Sada ću vam sve ispričati.“

I tu ona otpoče priču o svom životu i braku. Bila je seljačko dete, čak je navela i ime provincije i sela iz koga potiče. Do šesnaeste godine je živela sa ocem i čuvala ovce. Ali, jednog dana se pojavio neki inženjer, njen budući suprug, koji je nadgledao izgradnju pružnog ogranka, i zadržao se kod njih. Zaljubio se u nju, odveo je u grad gde je stavio da živi kod svoje tetke i platio učitelje da je obrazuju, pošto je bila nepismena i nije znala ništa. Onda su se uzeli i živeli srećno četiri godine; ali tada on postaje nezadovoljan, grub, razdražljiv, pa Olga počinje se plašiti da je njen suprug više ne voli, ali ona ga je volela kao i uvek, njemu je sve dugovala i nije mogla da bude nezahvalna. Zatim je rekla kako će on biti jako ljut na nju, a možda je i oterati od sebe ako ode kući u pratnji policije; kako bi to bio skandal, kako će pomisliti da je nešto ukrala, itd.

Sve ovo, i još mnogo više tome sličnog, sa beskonačno mnogo detalja i ponavljanja pripovedala je Olga, prekidajući svoju priču s vremena na vreme uzdasima, uzvicima i suzama. Plakala je kao kiša, izistinski, kao što me je i uveravala kada mi je kasnije dočaravala ovu scenu neprestano se smejući. U sebi sam pomislio kako bi Olga bila izvanredna glumica.

Pristav je, premda na granici strpljenja, i dalje pomno slušao. Od pomisli da se u stanicu vrati praznih šaka hvatala ga je jeza, pa se ovog puta nadao da će ga u svakom slučaju njena priča dovesti do nečeg konkretnog. Opet, ništa nije sumnjao i bio je spreman da se zakune da je žena koju je uhapsio bila neko siroto, prosto stvorenje koje mu je palo u šake ne zgrešivši ništa, kao što je to često znao da bude slučaj u Rusiji, zemlji u kojoj se stanovi pretresaju i pri najmanjoj sumnji. Kako je Olga završila svoju priču, *pristav* je počeo da je teši. Uveravao je da će joj muž zasigurno oprostiti kada bude čuo njeno objašnjenje; da se to moglo dogoditi svakome, itd. Olga se neko vreme opirala, te napokon zatražila od *pristava* da joj obeća da će uveriti njenog muža kako nije učinila ništa loše i sve tako. Ovaj joj je, ne bi li sa tom stvari već jednom svršili, dao obećanje, i Olga se ovaj put uputi ka svojoj pravoj adresi. Bila je na dobitku od tri i po sata, pošto se njeno hapšenje odigralo oko dva popodne, a kući je stigla tek nešto posle pola šest. Bila je ubeđena da je Morozov utekao pošto je najpre „počistio“ prostorije, s obzirom da je na raspolaganju imao duplo više vremena nego što mu je bilo potrebno.

Popevši se uz stepenice, u pratnji *dvornika* i policije, ona nalegnu na zvonu. Vrata se otvoriše i družina uđe, najpre u predsoblje, a onda i u dnevnu sobu. Tamo je sačeka strašno iznenađenje. Za stolom je sedeo Morozov lično, odeven u svoju kućnu haljinu, sa olovkom iza uвета. Olga poče da histeriše, ovaj put stvarno.

Kako to da je ostao u kući?

Dama koju smo malo ranije upoznali nije omanula, naprotiv, požurila je pravo Morozovu, koga je zatekla kod kuće, u društvu tri ili četiri prijatelja. Po saopštavanju vesti o Olginom hapšenju, svi su imali samo jednu ideju – da ostanu tu gde jesu, naoružaju se i sačekaju njen dolazak, ne bi li je spasili pukom silom. Ali Morozov se odlučno suprotstavio ovakvom predlogu. Rekao je, i to s potpunim pravom, da je takav plan sadržao više opasnosti nego prednosti, a s obzirom na činjenicu da je policija bila brojčano nadmoćnija, ovaj put i dodatno potpomognuta kućepaziteljima, koji redom predstavljaju neku vrstu nižih policijskih agenata, takav pokušaj bi u najboljem slučaju rezultirao oslobodjenjem jedne osobe, po cenu života nekoliko drugih ljudi. Njegov stav je prevagnuo među društvom i plan, koji je mnogo više bio plemenit nego što je bio dobro promišljen, je napušten. Za tren oka su očistili sve prostorije, kako sudbinu uhapšene osobe, koja je svakako teška, a sada još i neizbežna, ne bi učinili još tegobnijom. Kada je sve bilo pospremljeno i kada je trebalo da krenu, Morozov je svoje prijatelje prenerazio izmenom plana koje se dosetio u poslednjem trenutku. Rešio je da ostane sam u kući i tako sačeka dolazak policije. Mislili su da je

smetnuo s uma, pošto su svi, a ponajviše on sam, dobro znali kakva su mu užasne optužbe visile nad glavom, te da će, dopadne li jednom u ruke policije, sa njim biti svršeno. Ali, on je rekao kako se nada da do toga neće doći – štaviše, očekivao je da pobegne sa Olgom; u svakom slučaju, hteo je da podeli njenu sudbinu. Pobeći će ili pasti zajedno. Prijatelju su slušali ovu najavu rešenosti sa pomešanim osećanjima tuge, neverice i divljenja. Nikakva preklinjanja ni ubeđivanja sa njihove strane nisu mogla da poljuljaju njegovu odlučnost. Bio je čvrsto rešen, i tako je ostao sam kod kuće nakon što se rastao od svojih prijatelja, koji su se od njega oprostili kao što se oprašta od čoveka koga čeka sigurna smrt.

Razradio je svoj plan, koji je kao intervencijom nekog tajanstvenog instinkta bio savršeno usklađen sa Olginim instinktom, iako oni sami nikada i ni na koji način nisu u vezi s tim išta dogovarali. I on je bio odlučio da se pravi nedužnim, a napravio je takav raspored u stanu da čovek stvarno pomisli kako su u pitanju najuzorniji građani. Kako je živio sa lažnim pasošem inženjera, svoj sto je prekrrio hrpom planova različitih dimenzija, pa je, pošto je obukao svoj ogrtač i navukao papuče, prionuo na precrtavanje nekog plana, u iščekivanju svojih neželjenih gostiju.

Upravo ga je ovako prerušenog i potpuno posvećenog svom nedužnom zanimanju policija i zatekla. Scena koja je usledila lako se da zamisliti. Olga mu potrča u susret i obesi mu se oko vrata, te ga obasu nizom nepovezanih reči uzvika i pritužbi na račun ovih ljudi koji su je uhapsili samo zato što je želela da svrati do svoje krojačice. Ipak, u sred ovih uzvika, ona mu šapnu na uvo, „Zar te nisu upozorili?“

„Jesu,“ odgovori on na isti način, „sve je u redu. Ne uzbuđuj se.“

U međuvremenu, igrao je ulogu privrženog muža koji je bio osramoćen ovim skandalom. Malo je svoju suprugu grdio, malo težio, da bi se najzad okrenuo ka *pristavu* i od njega zatražio objašnjenje, pošto od svoje žene koja je govorila nepovezano nije baš mogao najbolje da shvati šta se dogodilo. *Pristav* je sve lepo ispričao. Naš inženjer je bio začuđen i potišten, i nije mogao da se uzdrži a da svojoj ženi ne uputi par reči gorke kritike zbog njene neoprostive drskosti.

Pristav, na koga je nastup Olginog supruga i izgled domaćinstva u celini očigledno delovao upečatljivo, rekao je da ipak mora da pretraži stan.

„Gospodine, nadam se da ćete mi oprostiti,“ dodade, „ali moram tako da postupim. To mi je obaveza.“

„Drage se volje pokoravam zakonu,“ učtiv je bio inženjer.

Zatim se okrenu u pravcu sobe, pokazujući time da *pristav* slobodno može da je temeljito pretraži, a pošto je u to vreme u Sankt Peterburgu već bio pao mrak, svojom je rukom upalio sveću i polako otvorio vrata susedne sobe, njegovog intimnog kutka.

Pretražili su sobu. Zasiurno nisu pronašli niti parče papira, pisano ili štampano, koje je makar mirisalo na nihilizam.

„Po zakonu bi trebalo da gospođu odvedem u zatvor,“ reče *pristav*, pošto je obavio pretres, „naročito ako se ima u vidu njeno ponašanje koje je bilo sve samo ne primereno. Ali, neću to učiniti. Jednostavno ću vas zadržati u pritvoru ovde dok vam ne proverimo pasoše. Vidite,“ dodade, „nismo ni mi policajci tako loši kakvim nas nihilisti prikazuju.“

„U svakom zanimanju nađe se časnih ljudi,“ uzvratu inženjer gracioznim naklonom.

Palo je još sličnih komplimenata sa obe strane, koje nema potrebe da ovde ponavljam, a onda je *pristav* sa većinom svojih ljudi napustio stan, duboko impresioniran ovako učtivim i prijatnim prijemom. Kako god, u kuhinji je ostavio stražara kome je izdao stroga naređenja da domaćina i domaćicu ne ispušta iz vida do daljnjeg.

Morozov i Olga ostadoše sami. Prvi čin njihove improvizirane komedije doživeo je potpuni uspeh. Ipak, priča daleko od toga da je bila završena. Provera njihovih pasoša nedvosmisleno će pokazati da su u pitanju falsifikati. To će za neizbežnu posledicu imati izdavanje naloga za njihovo hapšenje, što se može desiti svakog časa bude li provera pasoša vršena putem telegrafa. Stražar, strog, nepomičan, sa mačem pri ruci i revolverom za pojasom, stajao je u kuhinji, koja je bila u zadnjem delu stana, tačno preko puta spoljnih vrata, pa je bilo nemoguće neopaženo im prići. Satima su lupali glave i razmatrali, tihim glasovima, razne planove za bekstvo. Primena gole sile nije dolazila u obzir. U stanu nije bilo nikakvog oružja, pošto su ga namerno odneli. A opet, kakve si im bile šanse da se bez oružja izbore sa ovim krupnim, kršnim momkom, naoružanim do zuba? Polagali su nade u to da će vremenom stražar zaspati. Ali, ta im se nada nije ostvarila. Kada je, oko pola jedanaest, Morozov, pod izgovorom da ide u svoj sobičak, koji je imao višenamensku funkciju, prošao pored kuhinje, video je čoveka kako i dalje stoji na svom mestu, očiju širom otvorenih, pozornog i revnosnog kao i na početku. Pošto se vrati nazad, on saopšti Olgi da je put čist i da nema razloga da ne pobegnu, toliko mu oči bejahu blistave. Zapravo, Morozov je pronašao ono što je tražio, jednostavan i bezbedan plan za bekstvo. Njegov sobičak je izlazio na mali hodnik koji je bio kao neka vrsta predsoblja, a vrata su mu stajala o boku vrata od kuhinje. Po povratku u dnevnu sobu, Morozov je primetio da je, kada bi vrata sobička bila širom otvorena, pogled iz kuhinje bio potpuno zaklonjen, a time je i policajac bio u nemogućnosti da vidi spoljašnja vrata, kao i vrata od dnevne sobe. Bilo bi znači sasvim izvodljivo da, u datom trenutku, neopaženo prođu kroz hodnik. Ali, ovo je bilo neizvodljivo osim ako se ne bi pojavio neko ko bi otvorio vrata od sobička. Ni Olga ni Morozov to nisu mogli da učine jer bi, ako bi ih pod nekakvim izgovorom i otvorili, morali da ih tako i ostave. To bi naravno smesta izazvalo sumnju, a policajac bi pojurio za njima i uhvatio ih možda i pre negoli siđu stepeništem. Da li su mogli da veruju gazdarici? Iskušenje je bilo veliko. U slučaju da pristane da im pomogne, uspeh bi bio maltene zagarantovan. Ali, šta ako odbije? Ko bi mogao da garantuje da, od straha da je ne optuže za saučesništvo, neće otrčati pravo u policiju i sve im otkriti? Naravno, nije imala blagu predstavu o tome ko su u stvari bili njeni stanari.

Nisu joj, dakle, rekli ništa, ali su se svejedno nadali da će im gazdarica makar nesvesno pomoći, i upravo je na tome Morozov zasnovao svoj plan. Oko jedanaest sati, ušla je u sobičak u kome je bila smeštena pumpa, kako bi obezbedila vodu da napuni kuhinjske kanistere za sutradan. S obzirom da je soba bila jako skućena, obično bi, dok je u jedno točila vodu, drugo vedro ostavljala u hodnik i morala je da ostavlja otvorena vrata. Dakle, sve je zavisilo od toga u kom će položaju vedro biti ostavljeno. Sudbina im je zavisila od par centimetara sa jedne ili druge strane, pošto su vrata sobička morala da budu širom otvorena kako bi se pogled iz kuhinje potpuno zaklonio, a kraj predsoblja sakrio. Kada vrata nisu odškrinuta do kraja, bilo je moguće delimično videti spoljašnja vrata. Ostalo je još pola sata do trenutka odluke, a to vreme su i jedno i drugo proveli pripremajući se za beg. S obzirom da su im ogrtači visili u ormanu u predsoblju, nije im bilo druge do da obuku ono što im je bilo na raspolaganju u dnevnoj sobi. Morozov je obukao lagani letnji mantil, a Olga je preko ramena prebacila vuneni šal, da se koliko-toliko zaštiti od hladnoće. Kako bi što je moguće više prigušili bat svojih žurnih koraka, što bi po dubokoj tišini noći lako moglo da privuče pažnju stražara, oboje su obuli svoje kaljače koje, budući da su od gume, prave sasvim malo buke. Morali su da ih nose preko čarapa, što u to godišnje doba nije bilo nimalo ugodno, pošto su u stanu hodali u papučama, prethodno namerno ostavivši cipele u kuhinji da budu očišćene za naredni dan, ne bi li time time otklonili sve sumnje u vezi svojih namera.

Pošto su izvršili sve neophodne pripreme, sedeli su i čekali u pripravnosti, osluškujuću svaki zvuk koji je pravila gazdarica. Najzad se začu zveket praznih vedara. Stara gospođa ode do sobička, odgurnu vrata i otpoče svoj posao. Kucnuo je čas! Morozov brzo baci pogled. O, užasa! Prazno vedro bilo je ostavljeno tako da je jedva prelazilo prag, a vrata su bila pod veoma oštrim uglom, tako da je čak i sa vrata dnevne sobe u kojoj su se oni nalazili, bilo moguće videti unutrašnjost kuhinje. On se okrenu prema Olgi, koja stajaše iza njega, na tren zadržavši dah od uzbuđenja, i dade joj odlučni signal da je situacija nepovoljna. Proteklo je par minuta, a izgledalo je kao da je prošlo par sati. Crpenje vode prestade; vedro je bilo napunjeno. Svakog časa je trebalo da ga spusti na pod. Oboje ispružiše svoje vratove i pustiše po korak, u nemogućnosti da obuzdaju svoju teskobu usled neizvesnosti. Ovaj put teško vedro udari u vrata i odgurnu ih na njihovim šarkama, pri čemu na podu nastade lokva vode. Pogled iz kuhinje bio je potpuno zaklonjen, ali došlo je do nove katastrofe. Izgubivši ravnotežu pod teretom vedra, gazdarica je jednom nogom bila istupila u hodnik. „Videla nas je,“ prošaputa Morozov, bled kao krpa. „Nije,“ uzvratila Olga, sva uzbuđena. Bila je u pravu. Gazdarica se izgubi u sobičku i posle par trenutaka nastavi sa započetom bukom.

Ne gubeći vreme, čak se ni ne osvrnuvši, Morozov svojoj drugarici čvrstim stiskom ruke dade znak da krenu, nakon čega izadoše iz sobe. Žurno su prošli kroz hodnik, nečujno otvorili vrata i došli do odmarališta u vrhu stepeništa. Opreznim koracima se spustiše niz njih, posle čega izadoše na ulicu, oskudno odeveni, ali u vrlo bezbrižnom raspoloženju. Već posle fitalj časa našli su se u kući u kojoj su ih njihovi prijatelji nervozno iščekivali. Doček, pozdravljanje i veselje koje je usledilo je mnogo lakše zamisliti nego opisati.

U njihovom se stanu za ovo bekstvo saznalo tek sutradan kasno ujutru, kada je gazdarica došla da pospremi sobu.

Ovako je izgledala avantura, koju sam vam ispričao tačno onako kako se odigrala, koja je, kao što sam već rekao, dala povoda tvrdnjama da je ovo dvoje bilo neranjivo kada su bili zajedno. Kada je policija saznala za bekstvo tobožnjeg inženjera i njegove žene, odmah su shvatili da su nasamareni. *Pristavu*, koji je u sve verovao tako slepo, ovo saznanje je palo naročito teško i on je sa najvećim žarom nastavio potragu za beguncima, pomalo i na svoju ruku. Provera pasoša je, naravno, pokazala da su u pitanju bili falsifikati. Dvoje begunaca bili su dakle „ilegalci“, ali policija je u svakom slučaju želela da sazna njihov pravi identitet, što nije bilo nimalo teško, pošto su i jedno i drugo već bili u rukama policije, što znači da su u arhivama posedovali njihove slike. Gazdarica i *dvornik* su ih bez problema prepoznali među stotinu fotografija koje su im pokazali žandarmi. Posle upoređivanja njihovih opisa, koje je žandarmerija takođe posedovala, više nije bilo nikakvih sumnji u vezi njihovih identiteta. Upravo je na ovaj način policija otkrila kakve su velike zverke svojom glupošću pustili iz mreže, kao što se i može videti iz zapisnika sa suđenja Skirijajevu (*Sciriaeff*) i njegovim drugovima. Izuzetnom, premda pomalo zadocnelom revnošću, žandarmi su prevrnuli svaki kamen u gradu ne bi li ih našli. Nisu morali da se muče. Nihilistu koji čvrsto odluči da se sakrije je nemoguće pronaći. U šake policije pada tek onda kada reši da se vrati aktivnom životu.

Kada je potera za njima donekle izgubila na intezitetu, Olga i Morozov su izašli iz skrovišta i ponovo zauzeli svoja mesta u prvim redovima borbe. Par meseci posle toga otputovali su u inostranstvo kako bi ozvaničili svoj brak, koji bi policija, ako ih ikada uhapsi, mogla da prizna. Nesmetano su prošli rumunsku granicu, neko vreme se tamo zadržali da bi, pošto su sredili neke privatne poslove, otišli i nastanili se u Ženevi, gde je Morozov želeo da privede kraju poduže delo koje je spremao o ruskom revolucionarnom pokretu. Ovde je Olga podarila život njihovoj ćerki, i neko vreme je izgledalo da će sva snaga njene vatrene i nesvakidašnje ličnosti biti uložena u

majčinsku brigu o detetu. Činilo se da ni za šta drugo nije marila. U svojoj isključivoj posvećenosti maleckoj izgledalo je kao da je zaboravila čak i na svog muža. Bilo je nečeg maltene životinjskog u snazi njene ljubavi.

Prošlo je četiri meseci i Morozov je, teško podnoseći neaktivnost, rešio da se odazove pozivu službe i vrati se u Rusiju, željan borbe. Olga nije mogla da ga, ovaj put sa odojčedom, prati. Proganjana crnim mislima, dala mu je svoj pristanak da ode sam.

Uhapšen je posle dve nedelje.

Primivši užasne vesti, Olga nije izgubila svest, nije kršila ruke, nije čak ni suzu pustila. Potiskivala je svoju bol duboko u sebi. Obuzimala je samo jedna, nesuzdrživa, krajnja zamisao – da ode ka njemu i izbavi ga po svaku cenu – novcem, bodežom, lukavstvom, otrovom, čak i po cenu sopstvenog života, sve, samo da ga izbavi.

A dete? To majušno i krhko stvorenje kome je trebala sva majčinska ljubav da mu pruži podršku da stane na noge? Šta da učini sa detetom koje je već praktično bilo siročće?

Nije mogla da ga povede sa sobom. Morala je da ga ostavi.

Užasna je bila poslednja noć koju je sirota majka provela sa svojim detetom pre nego što je trebalo da krene na put. Ko bi mogao da dočara neopisivu bol njena srca i taj užasan izbor koji joj je bio nametnut – da napusti dete kako bi spasila čoveka koga voli, ili da napusti njega i spase malecku. Sa jedne strane je bila majčinska ljubav, a sa druge njeni ideali, uverenja, njena posvećenost cilju kojem je verno služila.

Nije oklevala ni časa. Morala je da pođe.

To jutro, na dan koji je bio određen za put, Olga se oprostila od svih svojih prijatelja, zatvorila se i provela nekoliko minuta nasamo sa svojim detetom kako bi se rastala od njega. Kada je izašla, bila je bleđa kao krpa, a lice joj je bilo mokro od suza.

Otputovala je. Prevrnula je nebo i zemlju kako bi izbacila svog muža. Dvadesetak puta joj je uspelo da za dlaku izbegne hapšenje. Ali, nije bilo nikakve šanse da njeni pokušaji urode i plodom. S obzirom da je bio umešan u aktivnosti usmerene protiv života cara, Morozova su zatvorili u tvrđavu Sv. Petra i Pavla, mesto odakle je bilo nemoguće pobeći. Olga se nije predavala, već je tvrdoglavo i uporno nastavljala da pokušava, bolno napeta svaki put kad ne bi dobila vesti u vezi svog deteta. Ako bi pisma kasnila dan ili dva, njeno očajanje bilo je nemoguće obuzdati. Dete joj je stalno bilo u mislima. Jednog dana se sažalila na neko štene, koje još uvek nije ni bilo progledalo, a koje je pokupila sa gomile đubreta na kojoj ga je našla. „Moji prijatelji mi se smeju,“ pisala je, „ali ja ga volim zato što me njegovo cviljenje podseća na plač mog deteta.“

U međuvremenu, dete je umrlo. Čitavih mesec dana niko nije imao hrabrosti da joj saopšti tužne vesti. Najzad, neko je morao da prekine ćutanje.

Sama Olga uhapšena je par nedelja kasnije.

Tako glasi priča, istinita priča, o Olgi Ljubatovič. Rekoh li ja o Olgi Ljubatovič? Ne, o stotinama i stotinama drugih. Ne bih se ni trudio da vam je ispričam da nije tako.

Pogovor prevodioca *Nihilistkinje*

Ako uopšte postoji reč koja je opterećenija negativnim konotacijama od anarhizma, onda je to nihilizam. Glavni razlog možemo potražiti u činjenici da su nam osnovna sredstva za savremeno poimanje nihilizma prozna dela ruskih realista XIX veka. Turgenjev je prvi autor koji je zvanično upotrebio ovaj pojam, doduše u nimalo laskavom svetlu, baš kao ni Dostojevski posle njega.

„Nihilist ... to je od latinskog nihil, „ništa“, koliko ja mogu suditi; znači ta reč označuje čoveka koji ... koji ništa ne priznaje?“ (Turgenjev, I. Očevi i deca. Beograd: Prosveta, 1961)

Šta je nihilizam zapravo bio? Nihilizam je bio omladinski pokret, filozofska tendencija, revolucionarni impuls. Nihilizam je bio vrednovanje prirodnih nauka. Nihilizam je bio poseban modni stil. Nihilizam je značio novi pristup estetici, kritici i etici. Nihilizam je predstavljao protivurečnost između detaljno razrađenog materijalizma i želje da se uništi društveni poredak. Takođe, nihilizam je predstavljao karakteristični ruski odgovor na uslove carističke reforme i ugnjetavanje.

„Novi ljudi“, kako su ih zvali, postojali su i pre nego što je Turgenjev napravio karikaturu Bazarova. U Rusiji druge polovine devetnaestog veka, mestu rastuće tenzije, oni su bili jedinstveni prizor u svakom pogledu. Od osobenog stila odevanja – naočara sa plavim okvirima, visokih čizama, glomaznog štapa, kariranog pleđa, dugačkih brada muškaraca ili kratko podšišanih žena – do zagovaranja beskompromisnog ateizma, ne-monogamije, pljačkanja banaka i falsifikatorskih afera svih vrsta, reč je o fenomenu koji je predstavljao duboki izazov svim aspektima tadašnjeg ruskog društva.

Smatra se da je Mihail Bakunjin (1814-1876) objavljivanjem svog pamfleta „Reakcija u Nemačkoj“ (1842) i u njemu čuvene maksime „Verujmo, stoga, večnome Duhu što uništava i razara samo zato što je to neizmerni i večiti izvor svog života. I strast za uništavanjem je kreativna strast!“ istovremeno i predvideo i podstakao ideje nihilista. Posle velike domaće reforme i oslobođenja seljaka u šestoj godini vladavine Aleksandra II (1861) bili su ispunjeni svi uslovi da nihilizam i zvanično stupi na scenu:

„Šta da se radi?“, Černiševski. „Katehizam jednog revolucionara“, Nečajev. Period Belog terora i „Vešalac Muravjov“ „Leto slobode“ (1873/74), kada su mladi i obrazovani idealisti napuštali urbanu Rusiju, odricali se svojih akademskih karijera i privilegija i u grupicama po troje ili četvoro išli da žive i rade na selu, samo zato što su verovali i znali da u seljacima prepoznaju agente društvene promene. Ilegalne organizacije, „Zemlja i sloboda“, „Narodna volja“. Donošenje smrtne presude za Aleksandra II. Fiktivni brakovi kako bi žene mogle slobodno da putuju ili uče visoke škole. Tajna okupljanja, ogedala u prozorima i drugi znaci za upozorenje. Racije. Pandurski uljezi među nihilistima i obrnuto. Ivan Kovalski koji sa revolverom u jednoj, i bodežom u drugoj ruci brani sebe i svoju štampariju dok mu drugovi unutra spaljuju inkriminišuća dokumenta i sa prozora huškaju masu protiv pandura. Čitave noći provedene u slovoslaganju, hiljade letaka.

Atentati, u desetine verzija – svojim entuzijazmom nihilisti nadoknađuju svoje streljačke nepreciznosti. Stotine metara prokopanih tunela do pružnih prelaza i spavaće sobe u iznajmljenim stanovima pune skladištene zemlje. Legendarna mačka koja jede za deseticu, a kojom mladi bračni par objašnjava svojim novim komšijama ogromne količine hrane koju svakog dana unose unutra. Odvugle bombe. Neispravni pištolji u loš trenutak. Trikilogramske bombe kućne izrade. Nesrećni Solovjov koji je tek iz petog pokušaja uspeo da napravi rupu na carskom kaputu. Njegovo veličanstvo koje je ostalo bez pekmeza prilikom povratka iz Livadije u jesen 1879. godine jer su mu nihilisti greškom, umesto njegovog, u vazduh digli sledeći vagon u kompoziciji, onaj sa zimnicom.

Vera Zasulič, koja hicem ranjava ozloglašenog generala sadistu Trepova. Njenih četiri sestara-Amazonki: Vera Figner, Praskovija Ivanovskia, Elizaveta Kovalskaia i Olga Ljubatovič, naša junakinja. Tu je naravno i Sergej Kravčinski-Stepnjak, naš autor, koji avgusta 1878. u devet ujutru nožem u leđa ubija generala Mezencova, vođu „Treće sekcije“, u sred Sankt Peterburga.

Stotine uhvaćenih nihilista. Šesnaest njih obešeno samo u regionu Kijeva u prvoj polovini 1878. Smrt batinjanjem, gušenjem. I naravno, Sibir. Kurioziteti: jedinoj trojici nihilista koji su zapravo

ubili nekoga (Popko, Kravčinski, Goldenberg) uspeo je da izbegnu vešala. A onda i prvi mart 1881. Careubistvo, konačno.

Nihilizam je postao mnogo više nego što je uopšte prvobitno i bio sposoban da postane zbog virusne prirode svog sistema vrednosti, svoje prakse i svojih zaključaka. Uticaje nihilizma je moguće pratiti kroz istoriju anarhizma, kroz stvaranje i savremenu praksu terorizma, kao i kroz filozofske tendencije u rasponu od dekonstrukcije do egzistencijalizma. Imajući u vidu sve inovacije koje je kao pokret sa sobom doneo, kao i neverovatnu sistematičnost kojom su nihilisti prevazilazili okvire svoje politike, nihilizam je ostao nepravedno zapostavljen u odnosu na druge grane socijalističkog stabla. S obzirom na represivnu prirodu sistema u kome su živeli, slobodno možemo reći da opseg delovanja ruskih nihilista i dalje daje plodove, kroz pojedince koji svojom posvećenošću idealima i dalje premošćavaju jaz između teorije i prakse. Ne bih se ni trudio da vam ovo ispričam da nije tako.

mileodumu, 06/04, 2009

Anarhistička biblioteka
Anti-Copyright

Sergej Stepnjak
Nihilistkinja

<http://old.kontra-punkt.info/index.php?module=CMpro&func=viewpage&pageid=209>
Naslov originala: *A Female Nihilist*, by Sergei Stepniak – *The true story of the nihilist Olga Liubatovitch*. *Nihilistkinja* je prvobitno bila napisana za engleski časopis "Cornhill Magazine". Kasnije je uvrštena u jedno od izdanja Stepnjakove knjige *Podzemna Rusija*. Preveo Mile od Umu.

anarhisticka-biblioteka.net